

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ ДС/СС 05/4-02 бр. 463/1-XV/3 04.04.2013. године	
---	--

На основу члана 221. став 1. алинеја 16. и члана 266. Статута Факултета, Наставно-научно веће Филозофског факултета у Београду је на својој IV редовној седници, одржаној дана 04.04.2013. године, донело следећу

О Д Л У К У

Прихвата се Извештај комисије са оценом докторске дисертације: СРБИЈА, БУГАРСКА И ТАТАРИ У ДРУГОЈ ПОЛОВИНИ XIII ВЕКА, кандидата мр Александра Узелца и одобрава усмена одбрана.

Универзитет је дао сагласност на предлог теме 24.02.2009. године.

Ова се одлука упућује Стручном већу Универзитета на сагласност.

<u>Доставити:</u> 1x Универзитету у Београду 1x Комисији 1x Стручном сараднику за докторске дисертације 1x Шефу Одсека за правне послове 1x Архиви	ПРЕДСЕДНИК ВЕЋА Проф. др Милош Арсенијевић
---	---

Факултет <u>Филозофски</u>	УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
<u>04/1-2 бр.6/2308</u>	Веће научних области
(број захтева)	друштвено-хуманистичких наука
<u>5.04.2013.</u>	(Назив већа научних области коме се захтев упућује)
(датум)	

ЗАХТЕВ

за давање сагласности на реферат о урађеној докторској дисертацији

Молимо да, сходно члану 46. ст. 5. тач. 3. Статута Универзитета у Београду («Гласник Универзитета», бр. 131/06), дате сагласност на реферат о урађеној докторској дисертацији кандидата

Александра (Бранислав) Узелца

(име, име једног од родитеља и п

КАНДИ
ДАТ

Александар (Бранислав) Узелац

(име, име једног од родитеља и презиме)

пријавио је докторску дисертацију под
насловом:

Србија, Бугарска и Татари у другој половини XIII века

Универзитет је дана 24.09.2009. својим актом под бр 612-25/345/8 дао сагласност на предлог теме докторске дисертације која је гласила:

Србија, Бугарска и Татари у другој половини XIII века

Комисија за оцену и одбрану докторске дисертације кандидата

Александра (Бранислав) Узелца

(име, име једног од родитеља и презиме)

образована је на седници одржаној 21.02.2013. одлуком факултета под бр 159/1-XIV/3 у саставу:

Име и презиме члана комисије	звање	научна област	установа у којој је запослен
1. др Милош Антоновић	редовни проф.	историја	Филозофски ф.
2. др Сениша Мишић	редовни проф.	исто	Филозофски ф.
3. др Дејан Радичевић	доцент	археологија	Филозофски ф.
4. Др Александар Николов	редовни проф.	историја	Историјски ф. у Софији

Наставно-научно веће факултета прихватило је извештај Комисије за оцену и одбрану докторске дисертације на седници одржаној дана 4.04 .2013.

Прилог:

1. Извештај комисије са предлогом
2. Акт Наставно-научног већа факултета о усвајању извештаја
3. Примедбе дате у току стављања извештаја на увид јавности, уколико је таквих примедби било.

ДЕКАН ФАКУЛТЕТА

Проф. др Милош Арсенијевић

РЕФЕРАТ О ЗАВРШЕНОЈ ДОКТОРСКОЈ ДИСЕРТАЦИЈИ

Комисија у саставу др Милош Антоновић ванредни професор Филозофског факултета у Београду (ментор), др Синиша Мишић редовни професор Филозофског факултета у Београду, др Александар Николов доцент Историјског факултета Софијског универзитета „Св. Климент Охридски“ и др Дејан Радичевић доцент Филозофског факултета у Београду, изабрана да оцени докторску дисертацију мр Александра Узелца *Србија, Бугарска и Татари у другој половини XIII века*, има част да поднесе следећи извештај.

1. Основни подаци о кандидату и дисертацији

Кандидат мр Александар Узелац је рођен 1981. у Београду. Филозофски факултет Универзитета у Београду, Одељење за историју, уписао је 2000. године. На Катедри за општу историју средњег века је дипломирао 2005. и магистрирао 2008. Био је стипендиста владе града Београда, Републичке фондације за развој научног и уметничког подмлатка и Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије. Као стипендиста владе Републике Бугарске специјализовао се 2007. године на Историјском факултету, Софијског универзитета „Св. Климент Охридски“. Од 2010. ради у Историјском институту у Београду.

Рукопис докторске дисертације *Србија, Бугарска и Татари у другој половини XIII века* има 363 пагиниране странице и потпуно је форматизован према важећим стандардима. Наслов у потпуности покрива садржај тезе. Рукопис је снабдевен са 15 фотографија, цртежа и географских карата, као и са генеалошком таблицом Џингисканида које успешно илуструју текст и знатно помажу у сналажењу. Излагање прати изузетно екстензиван и информативан научни апарат који омогућава ваљану проверљивост исказа. На крају рукописа налази се опширна библиографија коришћених историјских извора и стручне литературе.

2. Предмет и циљ дисертације

Основно истраживачко питање којем је аутор посветио дисертацију јесте расветљавање политичких односа у троуглу Србија – Бугарска – Татари. Тема обједињује у себи два низа мањих истраживачких питања: први низ у себи садржи отворена питања из српско – бугарских односа у другој половини XIII века, а други татарски утицај на прилике у југоисточној Европи. До сада су у науци појединачна питања из њих била разматрана одвојено, без сагледавања шире слике. При томе, у науци потпуно изостаје проучавање татарског утицаја на српско – бугарске односе или опште прилике у југоисточној Европи. У том смислу посебно је важан увид који ова дисертација пружа у такозвану „другу сеобу“ номадских популација на Балкан. Овај процес се завршио потпуним опадањем Трновског царства и почетком српске хегемоније на Полуострву. При свему овоме, мора се приметити да је кандидат узео у обзир и историјске изворе источног порекла који до данас нису били коришћени у домаћој науци, чиме их је увео у српску науку. Ово тези даје додатни значај и чини је основом за даља истраживања.

3. Основне хипотезе од којих се полазило у истраживању

Александар Узелац је почео тезу претпоставком слабљења Другог бугарског царства после смрти Јована Асена II 1241. године, што је коинцидирало са првом монголском провалом на Балкан коју је извео принц Бучек. Наредне 1242. уследио је још већи напад под вођством принца Кадана који је у рушевинама оставио Далмацију, Србију и Бугарску и стигао готово до зидова Цариграда. Напад је оставио најтрагичније последице у Бугарској која је, оставши без јаког политичког вођства, била принуђена да призна власт Монгола. На овом месту кандидат је поставио тезу да је до признавања монголске власти дошло нешто касније него што се то тврдило у досадашњим истраживањима и да се први писани траг о томе налази у писмима угарског краља Беле IV 1247. године.

Предуслов за промену стања Узелац је видео у јачању цучидског утицаја у јужноруским степама, али и у насељавању Монгола на доњем Дунаву. После склапања мамелучко – татарског савеза Бугарска је добила на стратешком значају за Цучиде, што је, по мишљењу кандидата, био коначни покретач значајних

промена које су довеле до превазилажења поданичког положаја Бугара и настанка бугарско – татарског савеза. Складно деловање савезника посебно добро се видело у татарским походима из 1264. и 1271. године.

Опадање моћи Бугарске и растакање њеног политичког јединства кандидат је приписао како монголском чиниоцу, тако и унутрашњим сукобима у самој Бугарској око престола. Овде је изнета хипотеза да Кумани који су се населили у Бугарској бежећи испред Монгола нису били пресудни чинилац у политичком растакању Бугарске, премда су династије Тертера и Шишмана биле куманског порекла.

Кандидат је изнео претпоставку да је Србија постала чинилац у политичким односима у самој Бугарској доласком на трновски престо Константина Тиха који је према наводима византијских хроничара био напола српског порекла. Закључио је да је истицање његовог не-бугарског и не-асенског порекла служило да се нагласи нелегитимност његовог доласка на престо што је изведено уз српску подршку. По мишљењу кандидата, ово је довело до стварања српско – бугарског савеза који је доживео врхунац браком краља Милутина са ћерком бугарског цара Ђорђа I Тертера. Кандидат је изнео тврдњу да овај савез није био плод договора владара, него резултанта државних интереса Србије и Бугарске под притиском агресивних антивизантијских планова Карла Анжујског.

Највећи део тезе посвећен је кану Ногају. Премда је несумњиво био потомак Џингис – кана, у Сарајском улусу је био скрајнут због преваге других рођака. Ипак, као принцу цучидске крви било му је поверено заповедништво над тзв. „десним крилом“ које је обухватало простор од Дњепра до Гвоздених Врата на Дунаву. Кандидат је показао да иако је уобичајено да се Ногај назива каном, он је ту титулу преузео тек пошто је званично раскрстио са Сарајем. Такође, кандидат је показао да је Ногајева политика према Балкану, одн. према Србији, Бугарској и Византији имала две фазе: прву до 1285. када је био у савезу са Византијом и друга после 1285. од када је карактерише непријатељство према Цариграду. Током прве фазе Ногај је вршио притисак на Бугарску следећи политичке интересе Цариграда, а врхунац је уследио 1283. неуспешним нападом на Србију. Другу фазу чини период

непријатељства према Византији. Овај преокрет је довео и до промене односа према Бугарској која је доспела под чвршћу контролу Ногаја.

Кандидат је посебну пажњу посветио питању Браничева и његовог довођења под српску власт. Ослањајући се на угарску дипломатичку грађу, доказао је да се поход уједињених српских снага на Браничево одиграо почетком 1292. године, а не како се до сада веровало, 1291. године. Друга важна претпоставка коју је кандидат успешно бранио је да су акције краља Драгутина од 1285. па надаље према Браничеву биле у склопу угарске државне политике и настојања Будима да под контролу круне св. Стефана врати ову област. У вези са овим догађајима, кандидат је показао да је спаљивање Жиче било у контексту напада Дрмана и Куделина на земље краља Милутина и да се одиграло пре 1292. године. До сада се мислило да је Жича страдала у нападу видинског кнеза Шишмана.

Пад Дрмана и Куделина и прикључење Браничева Драгутиновој држави представљало је прву карику у ланцу догађаја који су у непосредан контакт довели српске владаре, видинског кнеза Шишмана и коначно самог Ногаја. Активно учешће у овим догађајима довело је Милутина у сукоб са Дрмановим савезницима у Видину и њиховим врховним покровитељем Ногајем. Свест о томе да је ушао у сукоб са најмоћнијим владарем Источне Европе тог доба натерала је краља Милутина да се приближи Угарској и ожени ћерком Стефана V и да се активно умеша у бугарске прилике и на престо доведе Смилца. Све ово није помогло и Милутин је морао да призна Ногајеву власт и измири се са Шишманом. На тај начин татарски утицај на Балкану је достигао врхунац.

Осим главних, кандидат Узелац је решао читав низ мањих истраживачких питања као што су време премештања Ногајеве престонице на Дунав, година склапања брака краља Милутина и угарске принцезе Јелисавете и боравак Теодора Светислава у Ногајевом улусу. Брак Милутина и Јелисавете се до сада стављао између 1283. и 1285. године, али кандидат је успешно доказао да је он склопљен тек после 1290. године. Такође, до сада се мислило да је Теодор Светислав биравио код Ногаја као талац, али кандидат је показао да је он заправо био политички избеглица.

4. Кратак опис садржаја дисертације

Докторска дисертација Александра Узелца је подељена на *Уводне примедбе*, шест поглавља и *Закључна разматрања*.

Уводне примедбе садрже преглед историјских извора и стручне литературе везане за тему, осврт на географију региона и термиолошке напомене. Прво поглавље под насловом *Номадска олуја над југоисточном Европом* даје преглед догађаја везаних за две монголске инвазије на Балкан 1241. и 1242. године, њихове последице и одјеке. Друго поглавље под насловом *Улус Џучида и земље јужно од Дунава средином XIII века* бави се формирањем монголског улуса у јужноруским степама и његовим односом према Бугарској и Латинском царству у Цариграду. У трећем поглављу *Србија и Бугарска пред спољним и унутрашњим искушењима* кандидат разматра прилике у Србији, односно покушај политичке централизације под краљем Урошем I, привремено заустављање овог процеса после Дежевског уговора и угарску експанзију у Подунављу. Другу тему овог поглавља чине прилике у Бугарској. Ове две теме везује у једну целину разматрање експанзионистичких планова Карла Анжујског којима су и Србија и Бугарска морале да се прилагоде. Четврто поглавље под насловом *Ногај и његово доба* бави се политичком каријером кана Ногаја који је прешао пут од заповедника *десног крила* до побуњеника и кана кратковеког каната на Доњем Дунаву. Носеће поглавље тезе је пето под насловом *Србија, Бугарска и Татари крајем XIII века*. У њему се решава већина отворених питања тезе као што су проблематика бугарско – татарских односа, долазак Браничева под власт краља Драгутина, брак краља Милутина и Јелисавете и Шишманов поход на Рашку. Шесто поглавље носи наслов *Пад Ногајевог улуса и његова заоставштина* и у њему се осим централне теме, решавају преостала значајна питања тезе као што су власт Теодора Светислава над Маврокастром, повратак Стефана Дечанског из таоштва и положај Видинске области почетком XIV века. Теза се завршава *Закључним разматрањима*.

5. Остварени резултати и научни допринос дисертације

Комисија сматра да је кандидат мр Александар Узелац успешно одговорио на постављено истраживачко питање и понудио решења за низ до сада отворених питања из српске и бугарске историје. Показао је извесна питања из историје ова два народа могу да буду објашњена само из помоћ татарског чиниоца. Једно од најважнијих је питање присаједињења Браничева, одн. време, разлози, околности и последице овог чина. Кандидат је успешно комбиновао два сета историографских питања, али је одолео искушењу да једну хипотезу узводи из друге. Комисија посебно жели да истакне методску перспективу коју је кандидат заузео увођењем азијске одн. номадске компоненте у истраживање историје балканских народа. Са тим у вези је посебно значајно што је у српску науку увео историјске изворе на источним језицима, арапском и персијском. Постигнути резултати и достигнути домети ће свакако овај рад и његово штампано издање брзо уврстити у темељна дела историографије од којег ће почињати даља истраживања.

6. Закључак

Комисија закључује да је докторска дисертација мр Александра Узелца *Србија, Бугарска и Татари у другој половини XIII века* урађена према пријави која је прихваћена од стране Наставно – научног већа Филозофског факултета, да представља оригинално и самостално научно дело, те на основу тога и онога што је горе речено, предлаже Већу да одобри његову усмену одбрану. Опажања и евентуалне примедбе чланови комисије ће изнети на усменој одбрани.

У Београду,
18. фебруар 2013. године

др Милош Антоновић, ванр. професор
Филозофски факултет у Београду

др Синиша Мишић, редовни професор
Филозофски факултет у Београду

др Александар Николов, доцент
Историјски факултет СУ „Св. Климент
Охридски“

др Дејан Радичевић, доцент
Филозофски факултет у Београду